

Zimní válka 1939–1940

(Sovětská agrese proti Finsku)

Koncem srpna 1939 se dva totalitní režimy dokázaly dohodnout na rozdělení sfér vlivu ve střední a východní Evropě. Smlouva, která si v literatuře získala označení Pakt Molotov – Ribbentrop, přinesla oběma signatářům možnost rozšíření jejich teritoria. Velkoněmecká říše dokázala během deseti měsíců od podpisu paktu okupovat značnou část Polska, Dánsko, Norsko, Lucembursko, Nizozemsko, Belgie a Francii. Naproti tomu Svaz sovětských socialistických republik ve stejné době získal pouze zbytek Polska, Estonsko, Lotyšsko a Litvu, oblast Besarbie a severní Bukoviny od Rumunska, oblast Karelské šíje a Karelie od Finska. Přitom Pakt Molotov – Ribbentrop a následné dohody předvídaly pro moskevské vládce větší územní zisky, například celé Finsko. Statečný odpor finského Davida proti sovětskému Goliášovi znamenal v době úspěchů totalitních velmocí obrovskou morální vzpruhu pro všechny demokratické síly v Evropě. Ukázalo se, že vojenská situace nemusí být beznadějná, dokáže-li oběť agresivní akce vést boj na život a na smrt, bez slitování a s plným nasazením všech materiálních a morálních sil.

* * *

Dohoda Sovětského svazu a velkoněmecké říše ze srpna 1939 dávala moskevským vládcům velkou šanci na získání většiny bývalých území carského Ruska a ti se rozhodli příznivé mezinárodní situace využít. Již 17. září 1939 zahájila sovětská vojska agresi proti Polsku a následně připojila území na východ od linie Bialystok – Przemysl k SSSR. Vzhledem ke skutečnosti, že Polsko v té době již bylo ve válce, která se pro ně vyvíjela nepříznivě, zůstalo fakticky čtvrté dělení Polska ve stínu vypuknutí druhé světové války. Ovšem další státy, na jejichž území měla komunistická velmoc záslusk, ve válce nebyly, a proto bylo třeba hledat jiné formy anexe. Řešení bylo nalezeno v diplomatických jednáních, při nichž Vjačeslav Molotov, předseda Rady lidových komisářů SSSR a lidový komisař zahraničních věcí, nezastřeně vyhrožoval užitím vojenské síly vůči třem pobaltským státům. Pod hrozbou agrese podepsalo smlouvu o vzájemné pomoci nejprve 28. září Estonsko, 5. října Lotyšsko a 10. října také Litva. Sovětská armáda a loďstvo tím získaly v Pobaltí možnost rozmístit vojenské síly a získat velký počet leteckých a námořních základen.

Úspěšný diplomatický postup vůči pobaltským zemím se měl během října 1939 opakovat vůči Finsku. V minulých letech totiž obě země vybudovaly na svých hranicích v oblasti Karelské šíje pohraniční opevnění. Sovětský svaz nyní Finsku navrhoval výměnu území. Za 2700 km² na Karelské šíji byl ochoten Finsku předat dvojnásobně velké území severně od Ladožského jezera. Věc však měla svůj háček – výměnou území by Finsko přišlo o část své linie pohraničních opevnění. Pro českého čtenáře – šlo o podobný návrh, jako kdyby v roce 1938 Německo požadovalo např. území Náchodska s již vybudovanou linií těžkého opevnění. Pokud by Finsko přistoupilo na sovětský

návrh, byla by jeho linie pohraničních opevnění prolomena a vnitrozemí by zůstalo proti nejistému sousedu nekryté.

Ač úporná jednání trvala téměř do poloviny listopadu, tentokrát narazila kosa na kámen a Molotovova diplomacie ztroskotala. Proto Molotov během jednoho z posledních jednání prohlásil: „*My civilisté již zřejmě nedokážeme více. Zdá se, že řada je na vojákách. Necht' promluví oni.*“

Vojáky sovětské strany při „řešení“ finského problému tehdy reprezentoval armádní velitel 2. stupně Kiril Mereckov, velitel Leningradského vojenského okruhu. I když náčelník sovětského generálního štábu armádní velitel 1. stupně Boris Šapošnikov chtěl do přípravy možného konfliktu s Finskem začlenit odborníky generálního štábu a přesunout do akce vojska i z jiných vojenských okruhů, Stalin se mu vysmál a tvrdil, že na Finsko stačí Mereckovy síly. Ty čítaly v listopadu 1939 celkem čtyři armádní velitelství s osmnácti střeleckými (pěšími) divizemi, jeden tankový sbor a tři tankové brigády, celkem přes 400 tisíc mužů, asi 1500 tanků a téměř 700 letadel. Tato vojska, která se během října a listopadu soustřeďovala u finských hranic převyšovala několikanásobně počty lidí i techniky finské armády, a proto měla být vojenská akce jednoduchou záležitostí.

Aby byla sovětská vojenská akce ospravedlněna, připravil pravděpodobně sám leningradský náčelník NKVD komisař 3. stupně Sergej Goglidze provokaci, jež si nijak nezadala s přepadením německé rozhlasové stanice v Hlivici (Gliwicz) koncem srpna 1939 německými vojáky oblečenými v uniformách polské armády. K sovětské provokaci došlo 26. listopadu 1939 v oblasti městečka Majnila. Sovětská hlídka zde byla údajně napadena finským dělostřeleckým přepadem, při kterém měli zahynout čtyři sovětské vojáci. Realita však byla jiná. Jednak žádná sovětská jednotka toho dne neměla ztráty na životech, jednak dle pozorování finských pohraničníků (jež bylo nedávno potvrzeno přiznáním o vyprovokování incidentu sovětskou stranou) vedla dělostřeleckou palbu po vlastních lidech sovětská dělostřelecká baterie.

Účel však světil prostředky a sovětská propaganda měla k dispozici „hnusnou provokaci finských bělogvardějců“. Následovalo vypovězení diplomatických styků a smlouvy o neútočení. SSSR stál na prahu války, či spíše nového „osvoboditelského pochodu Rudé armády“ jako v Polsku.

Na počátku sovětské agrese stála akce sovětského letectva, které 30. listopadu 1939, bez vypovězení války, zahájilo bombardování finského hlavního města Helsinek. Nechvalné prvenství si v náletech na finská města získalo letectvo baltského loďstva, jehož stroje se nad Helsinkami objevily již v 09.15 místního času. Celodenní nálety zničily ve finském hlavním městě desítky budov a pod deštěm bomb zahynulo téměř sto civilistů. Bombardování mělo podlomit finské odhodlání k obraně, a proto v následujících dnech války provedlo sovětské bombardovací letectvo více než 40 tisíc útoků, při nichž svrhlo 23 tisíc tun bomb.

Ovšem nálety na finská města přišly sovětskou stranu draho. Podle ještě stále neúplných statistik ztratili „stalinští sokoli“ více než 600 bojových letadel, z nichž nejméně 190 sestřelili finští stíhači. Přitom nejlepší z finských stíhacích pilotů, nadporučík Sarvanto, dokázal 6. ledna 1940 husarský kousek, když kolem poledne napadl sedmičlennou skupinu sovětských dálkových bombardovacích letounů Iljušin DB-3 a během pěti minut z nich šest sestřelil nad finským územím, kde byly nalezeny. O sedmý sovětský bombardér se pak postaral jeho kolega.

Současně s nálety sovětských bombardérů na finská města zahájilo ráno 30. listopadu sovětské dělostřelectvo ostřelování finského předpolí, a krátce poté se do akce zapojilo i baltské loďstvo a jeho pobřežní dělostřelectvo. Po palebném přepadu zahájily sovětské čelní jednotky, pěchota za podpory tanků, postup na finské území.

Sověti postupovali na čtyřech směrech – na Karelské šíji směrem na Viipuri (Vyborg), v Karélii na Sortavalu, dále na sever pak na Suomussalmi a na Nautsi. Hlavní úder byl plánován na Karelské šíji, pomocné údery na celé frontě od Ladožského jezera až po Barentsovo moře měly odříznout Finsko od Norska a Švédska dosažením Botnického zálivu u města Kemi. Plán byl zpracován pečlivě a založen na dostatečné převaze sil na všech směrech, přičemž sovětská převaha v technických zbraních byla drtivá (v dělostřelectvu a letectvu 1 : 5, v tancích 1 : 80).

Položky, které však Kiril Mereckov do svého plánu nezakalkuloval – sebeobětování finských vojáků a jejich dokonalá znalost špatně schůdného terénu – však během několika dnů zcela změnily obraz bojiště.

Sovětské vedení se hned v počátku konfliktu pokusilo pomocí politického triku vyřadit mezinárodní společenství ze hry. V přímořském letovisku Terioki (dnes Zelenogorsk), nacházejícím se těsně u hranice se Sovětským svazem, vytvořila údajně Komunistická strana Finska novou demokratickou vládu v čele s exponentem Komunistické internacionály Otto Kuuseinenem. Scénář pro sovětské agrese až typický – úspěšně byl použit v Maďarsku v roce 1956, neúspěšně v Československu v roce 1968. Nová „finská vláda“ okamžitě uzavřela smlouvu o vzájemné pomoci se Sovětským svazem a požádala jej o „internacionální“ pomoc v boji proti „bělogvardějské vládě v Helsinkách“. Odměnou za tuto pomoc se měly stát územní ústupky, které Finové v říjnových jednáních odmítli. Nikoho jistě nepřekvapí, že Sovětský svaz žádost nové vlády velmi ochotně přijal. Aby byla fraška dotažena do samého konce, ještě během prosince 1939 vznikla „Finská lidová armáda“ o čtyřech divizích, které byly vytvořeny ze sovětských vojáků karelofinské a finské národnosti. Komedie s loutkovou vládou však byla zcela zbytečná a mohla zmást maximálně vlastní obyvatelstvo.

Po bouřlivých jednáních byl Sovětský svaz vyloučen ze Společnosti národů a mnoho zemí poskytlo Finsku materiální pomoc – na straně jedné Francie i Velká Británie, na straně druhé Itálie a Maďarsko, na straně třetí – USA, Belgie, Dánsko, Norsko i Švédsko. Tzv. zimní válka dokázala na jednotnou frontu sympatií postavit státy s velice rozdílnými režimy, budoucí protivníky druhé světové války.

Mezitím však sovětská vojska pomalu postupovala do nitra Finska a platila za svůj postup velmi vysokou cenu. Absolutní neznalost bojiště, špatný výcvik sovětských velitelů i vojáků a nutnost omezovat se pouze na sjízdné cesty umožnily mnohem slabším finským jednotkám účinně zpomalovat postup protivníka. Za tři týdny dokázala sovětská vojska na Karelské šíji pouze obsadit předpolí a byla zastavena před finskými opevněními, nazvanými Mannerheimova linie. Chladný podzim byl vystřídán krutými mrazy až -40°C a sovětská válečná mašinérie se zastavila. Severně od Ladožského jezera sice Rudá armáda postoupila do značné hloubky, ale jen proto, aby velitelé jednotlivých divízi zjistili, že jejich zásobovací trasy jsou účinně blokovány finskými jednotkami. Souběh těchto nepříznivých zpráv sovětské velení zaskočil, původní představa o dobytí Helsinek 21. prosince (v den Stalinových narozenin) vzala zcela za své a neplnění postupových plánů vyvolalo chaos v zásobování. Navíc 26. prosince 1939 přešla finská

vojska v Karélii do protiútoků a odřízla izolované sovětské divize od jejich základů. První fáze války tak pro sovětskou stranu skončila politickou i vojenskou katastrofou.

Zatímco se sovětské divize na Karelské šíji marně pokoušely o průlom Mannerheimovy linie z chodu, dokázaly finské mobilní síly, přepravující se v lesnatém terénu většinou na lyžích, zablokovat sovětské jednotky v oblasti Sortavaly, Kuhma, Suomussalmi a Salla. Do konce prosince 1939 bylo obklíčeno pět sovětských divizí, kterým ve vysokých mrazích přestaly fungovat dopravní prostředky a ocitly se bez jídla i teplého oblečení v neprostupných finských lesích. Katastrofu nedokázaly odvrátit ani čerstvé síly, urychleně jim poslané na pomoc z Ukrajiny a Běloruska. Tato vojska nebyla vůbec připravena na vedení bojů v zimě a potkal je podobný osud jako jednotky, které měla vyprostit. Mnohem slabší finské síly, vycvičené na vedení boje v neprostupném terénu v zimním období během prvního lednového týdne zničily většinu obklíčených sovětských vojsk. Značná část sovětských vojáků zahynula spolu se svými veliteli, pouze zbytkům se podařilo vrátit na sovětské území. Zcela zničena byla např. sovětská 18. střelecká divize, která dokonce přišla o svůj prapor, a proto byla během února 1940 zrušena. Veliteli 44. střelecké divize (přišla na pomoc z Ukrajiny pouze v letní výstroji) se sice podařilo prapor zachránit, divize však byla fakticky zničena. V tomto případě se Stalin rozhodl o příkladné potrestání „viníků“. Časně ráno 11. ledna 1940 nastoupili zbylí vojáci divize na lesní mýtinu, aby zhlédli poslední dějství tragédie. Na základě rozsudku vojenského soudu 9. armády zde byli popraveni bývalý velitel divize plukovník Vinogradov, bývalý náčelník štábu divize plukovník Volkov a bývalý náčelník politického oddělení divize starší praporečník Pachoměnko.

Popravy velitelských kádří (jež se opakovaly na nižších stupních velení v široké míře) však byly více než operativním řešením spíše křeč. V této křeči se na finských hranicích zmítala celá sovětská invazní armáda a sovětské vedení muselo přistoupit na mimořádná opatření, aby situaci na frontě zvládlo.

Sovětská vojska na finské frontě byla počátkem roku 1940 zcela reorganizována. Na Karelské šíji vzniklo velitelství Severozápadního frontu v čele s armádním velitelem 1. stupně Semjonem Timošenkem, velitelem Kyjevského zvláštního vojenského okruhu. Koordinaci vojsk severně od Ladožského jezera převzal armádní velitel 2. stupně Michail Kovaljov, velitel Běloruského zvláštního vojenského okruhu. Na místa velitelů armád a sborů byli postaveni ti nejlepší, které měla sovětská armáda k dispozici, díky čemuž se fakticky vyprázdnily štáby sovětských velitelství na Ukrajině i v Bělorusku. Proti Finsku, které měla dobýt v krátké době vojska jediného vojenského okruhu o osmnácti divizích, muselo sovětské vedení nakonec nasadit obrovské síly. Od února 1940 se kampaně účastnilo šest armádních a sedmnáct sborových velitelství se 60 střeleckými, jezdeckými a motorizovanými divizemi a devíti tankovými brigádami. To bylo více než jedna třetina celé Rudé armády, nejméně 900 tisíc vojáků, přes 5 700 děl a minometů, 2300 tanků a 1800 bojových letadel. Pouze nasazením takové síly dokázal nově jmenovaný velitel celého uskupení, armádní velitel 1. stupně Semjon Timošenko, zlomit finský odpor a přimět po prudkých bojích protivníka k ústupu.

Ráno 11. února, po celém měsíci příprav, přešla sovětská vojska do rozhodující ofenzivy na Karelské šíji. Za čtyři dny bojů se úderné skupiny dostaly do hloubky 10 km ve finské obraně. Trvalo však ještě další čtyři dny, než sovětská pěchota s tanky prolomila Mannerheimovu linii. Až 17. února dal velitel finských vojsk na obranné linii, generálporučík Hugo Oestermann, rozkaz k ústupu na záložní postavení.

Prolomení Mannerheimovy linie však rozhodlo o osudu válečných akcí. Zatímco sovětská strana mohla bez ohledu na katastrofální ztráty stále doplňovat své jednotky i výzbroj, finská armáda byla po deseti týdnech bojů zcela vyčerpána. Ráno 21. února zahájil Timošenko nový útok, během něhož pronikly sovětské jednotky po ledě Viipurského zálivu Baltského moře a 2. března vytvořily předmostí mezi městy Viipuri a Helsinky. Tento úspěch byl rozhodující, neboť vyčerpaným Finům se nepodařilo protiútokem vrhnout sovětská vojska zpět.

Fronta se tak stabilizovala a Finům hrozil nový úder, jenž by pravděpodobně jejich síly rozdělil. Na druhé straně však také sovětské vedení bylo vystrašeno z dalšího trvání války, jež hrozila pohltit většinu vojenských sil země. Proto v první březnové dekádě dospěly obě strany k jednacímu stolu. Sovětské mírové podmínky byly tvrdé, ale přes územní ztráty Finsko svoji samostatnost udrželo. Na smetiště dějin zmizela „Kuusinenova vláda“, její vojenské jednotky se opět proměnily v řadové divize Rudé armády. Přes vojenskou porážku a územní ztráty zůstalo Finsko morálním vítězem, za cenu 25 tisíc mrtvých a 55 tisíc raněných zastavilo agresi sousedící velmoci a udrželo svoji nezávislost.

Sovětské vedení se nakonec sice cítilo vítězem války, dosažené výsledky však byly velmi skromné a neadekvátní ceně, kterou musela Rudá armáda a celý Sovětský svaz zaplatit. Mávnutím ruky sice bylo možno pominout vypálení cejchu agresora komunistické velmoci a její vyloučení ze Společnosti národů – spolku sice v té době již bezmocných, ale stále ještě slušných zemí. Horší byla situace na poli lidských a materiálních obětí. Podle v současné době přiznávaných údajů (které jsou však stále ještě neúplné) ztratila Rudá armáda asi 150 tisíc vojáků mrtvých a nejméně dvakrát tolik raněných či omrzlých. Během války její tankové jednotky přišly o 650 zcela zničených tanků, dalších 1800 bylo více či méně poškozeno a 1500 muselo být opravováno pro technické závady. Sovětské letectvo přišlo o 300 sestřelených letadel, dalších 106 bylo poškozeno a 191 opravováno pro technické závady. Tyto ztráty byly vyšší než u německé armády za deset měsíců, v nichž si podrobila sedm evropských zemí.

Navíc však Rudá armáda přišla o to nejcennější, o mezinárodní prestiž. V celoevropském konfliktu se přestalo se sovětskými vojenskými jednotkami příliš počítat a necenila si jich nijak ani jedna válčící strana. Největší šok však zažil samotný sovětský vůdce Stalin. Rudá armáda se jevila nebojeschopnou – nedokázala splnit původní úkoly a před naprostou pohromou ji zachránilo pouze masové nasazení sil a prostředků, kterým veleli téměř všichni zkušení a schopní velitelé, kteří vůbec byli k dispozici. V Rudé armádě proto došlo po skončení zimní války k velkým změnám v nejvyšších funkcích a vojska přešla na intenzivní válečný výcvik, spojený až s brutálním vynučováním kázně. Přesto se však v očích zahraničních států stal Sovětský svaz kolosem na hliněných nohou a jeho armáda se zdála být neschopná pro efektivní vedení operací moderní války. Díky zimní válce se stal Sovětský svaz velkým lákadlem jako cíl možné další agrese ...

Mjr. PhDr. Jiří Fidler